

FETİHLER DÖNEMİ: ANADOLU'DAN RUMELİ'YE OSMANLI

MURTEZAN İDRİZİ*

Giriş

Osmanlı Devleti her ne kadar Anadolu'da kurulmuşsa da devlet olma sürecini büyük oranda Balkanlarda tamamlamıştır. Bu sürecin en önemli safhası da şüphesiz ki fetihler dönemidir. Zira bu fetihlerin nasıl bir kronoloji ile gerçekleştiği ve başarıya ulaşmalarında hangi başka katkıların olduğu bilindiği takdirde Osmanlı Balkan Tarihi çok daha net anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti şüphesiz ki Türkler tarafından kurulan en büyük ve en istikrarlı devlet olup Ertuğrul Bey'in en küçük oğlu Osman tarafından kurulmuştur.¹ Osmanlı Devleti cihat anlayışı üzerine kurulmuş, amacı da İslam dinini korumak ve sınırlarını genişletmek olmuştur.²

Türk ve Dünya tarihinin en önemli konularından biri XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da ortaya çıkan bir Türkmen beyliğinin yarım yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bir İmparatorluk hâline gelmesidir.³ Zira Osmanlı devleti kurulmadan önce Anadolu'da Türk boyları tarafından birçok beylikler kurulmuştu. Bunlardan birisi de Osmanlı Beyliği olmuştur.⁴

Bizans İmparatorluğu bu dönemde Balkan sorunlarıyla meşgul olması dolayısıyla, Asya sınırlarını önemsemeyerek Türkmen akınlarına açık kapı bırakmıştı. Bu Türkmen akınları hızlı bir şekilde organize olup beylik hâline gelmiştir.

* Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi Üsküp-Makedonya.

Pachymeres'e göre Osman Gazi, 1302 dolaylarında eski Bizans başkenti İznik'i kuşatmış ve savaşı kazanmıştır, Osmanlı Beyliği'nin gerçek kuruluşu bu zaferden sonradır. 27 Temmuz 1302 yılını Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak kabul edilebilir. 14. yüzyıl başında kuruluşu sırasında Osmanlı Devleti, Hristiyanlığa karşı kutsal savaşa adanmış küçük bir beylikken, Anadolu ve Balkanlar'daki eski Bizans topraklarını adım adım kendine katmıştır.⁵

İmparatorluk güçlendikçe doğuya ve batıya genişleme başlamıştır. Anadolu'dan Rumeli'ye kadar Türkmenlerin gelmelerine rağmen Avrupa buna bir reaksiyon göstermediğinden Trakya'ya doğru hızla yayılmaya başlamıştır. Devlet adamları hem dinî hem de millî görevlerini başarıyla yapmıştır. Bu arada Trakya'ya ve Rumeli'ye daha önce gelmiş Türk kavimleri, Osmanlılara yardım etmişlerdir.

Osmanlılardan önce Roma İmparatorluğu'nun ülkesi *Bilâd-i Rum* veya *Memleketü'r-Rûm* olarak tanınıyordu.⁶ Osmanlı Devleti XIV. yüzyılın hemen başlarında mühim bir güç olarak ortaya çıktığı sırada Bizans Devleti kargaşa hâlindeydi, Osmanlılar bu durumdan faydalanma yolunu seçmişler, başarıya ulaşmışlardır. Özellikle ilk geçiş sırasında Osmanlı birliklerinin savaşçı kimliklerinin Bizans tarafından öğrenilmesi, Bizans'ı hem telaşa düşürmüş hem de taht mücadeleleri sırasında bu birliklerinden faydalanma fikrini uyandırmıştı. II. Andronikos torununa karşı kullanmak amacı ile Orhan Bey'den yardım talep etmiş ancak bu talebe karşılık Çorlu ve Silivri Osmanlıların eline geçmiştir.⁷

Osmanlı kuvvetleri, ilk defa 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra Rumeli sahiline geçmişler ve Marmara Denizi kıyılarına ulaşarak Rumeli ile karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlıların, Rumeli'ye geçiş yapmaları, Türklerin Rumeli'yi görmelerine ve tanımalarına imkân sağlamıştır.⁸ Daha önce belirttiğimiz gibi bu zaferden sonra ilk kez Rumeli toprakları ile tanışmış ve Trakya'da yaklaşık olarak on sekiz ay kadar kalarak buraları tanıma fırsatı bulmuştur.⁹

1326'da Sultan Osman ölüm anındayken oğlu Orhan'ın ordusu, Bursa'yı fethetmişti. Bursa o zaman Bizans İmparatorluğu'nun en iyi korunan merkezi idi. Şehrin kuşatması tam on sene sürmüştür. Bundan sonra Bursa Osmanlıların yeni merkezi olmuştu. Orhan Gazi hep Osmanlı Devletinin genişlenmesini amaçlamakta idi. Sürekli Bizans'a karşı savaşmakta idi. 1327'de İznik'i ve 1330'da Nikeya şehirleri fethedilmiştir.¹⁰

1340 yıllarda Bizans İmparatoru'na rakip olarak çıkan Sırp Kralı Stefan Duşan, Makedonya'yı elde ettikten sonra İstanbul'u ele geçirmek için Orhan Bey'e bir heyet göndererek anlaşma teklifinde bulunmuştur. Stefan Duşan'ın tehdidinden Kantakuzenos daha çok korkmuş ve Orhan Gazi'den yardım istemiştir. Orhan Gazi birçok asker göndererek yardım etmiştir. Kantakuzenos, Orhan Gazi'nin bu yardımlarına karşılık Rumeli'de bir üs olarak Çimpe (Çimbi, Cinbi, Tsympe) Kalesi ve civarını Osmanlılara vermiştir. Bundan sonra 1346'da Orhan Bey'in Kantakuzenos'un kızı Theodora¹¹ ile evlenmesiyle dostluk daha da artmıştır. Aynı

yılda İmparatorun kızının Orhan Bey'e verilmesi ile Bizans artık Osmanlı Devletinin isteklerini yerine getirmekle memur bir devlet hükmüne girecektir. Böylece 1352'de Kantakuzenos'un müttefiki olarak Çimpe Kalesi'ne yerleşen Süleyman Paşa, burasını Balkanlar'da yayılma için önemli bir köprübaşı olarak teşkilatlandırmıştır.¹²

İmparator Kantakuzenos, Sırp kralı tarafından tehdit edilince Orhan Bey'den yardım talep etmiştir. Orhan Bey bu fırsatı kaçırmak istememiş ve oğlu Süleyman Paşa'yı yardım amacıyla Rumeli'ye göndermiştir.¹³ Süleyman Paşa 30 bin¹⁴ askeriyle, Sırp ve Bulgar güçlerine karşı Kantakuzenos'un yardımında bulunurken, asıl görevlerini unutarak Bulgar sınırına kadar ilerlemişlerdir. Eylül 1352'de Süleyman Paşa komutasındaki Türk birliği V. İoannes'e yardım için gelen Sırp birliğini Dimetoka'da dağıtarak tüm Trakya'yı Kantakuzenos'un emrine bırakıyorlardı.¹⁵

Stefan Duşan bu yenilginin ardından kadim emelinden vazgeçmiş gibi görünmesine rağmen İstanbul'un Ortodoks ulemasının tavrına kızarak tekrardan bir İstanbul seferi yapmaya hazırlanmış ise de bu sefer hazırlığı sırasında 20 Aralık 1355'te ölmüştür.¹⁶

Süleyman Paşa Sırlara karşı elde ettiği muvaffakiyetten sonra geri dönüş yolunda Çimpe'ye bir miktar asker bırakarak burayı Rumeli'nin fethinde bir köprübaşı kabullenmiştir. 1352'de Edirne'ye gittiğinde, Gelibolu Kıstağının doğu kıyısındaki Çimpe'ye yerleşti. Hem Anadolu'dan taze birliklerle bu köprübaşını güçlendirmeye, hem de Gelibolu Kalesini kuşatmaya koyuldu.¹⁷ 1354 Martının başında meydana gelen bir deprem, Gelibolu ve çevresindeki tüm kaleleri yıktı. Bu şiddetli tabii afetten sonra bölgenin işgali kolaylaştı.¹⁸ Süleyman Paşa tarafından Gelibolu alındı. İbsala, Vize, Tekürdağı, Seydikavağı ve Bulayır gibi birçok kaleleri de fethetti.¹⁹

Süleyman Paşa'nın Rumeli'de bu kadar aceleci bir fetih ve iskân politikası izlemesinin ana sebebi, muhtemel bir Balkan Haçlı birliğinin ani bir uyanış ile üzerlerine gelmesi tehdidi idi.²⁰ Hatta Süleyman Paşa'nın Dimetoka ve Çorlu'yu alarak İstanbul ile Edirne'nin bağlantısını koparmasından sonra 1359'da Osmanlı birliklerinin İstanbul surları altında görüldüğü kaydedilir.²¹

1359'da Osmanlı ordusu, fetihlerinin devamı çabasıydı. İlk önce Edirne düşünülmüştür. Edirne o zaman Trakya'nın başkenti idi. İlk olarak Edirne'nin

Süleyman Paşa'nın Rumeli'de bu kadar aceleci bir fetih ve iskân politikası izlemesinin ana sebebi, muhtemel bir Balkan Haçlı birliğinin ani bir uyanış ile üzerlerine gelmesi tehdidi idi.

Osmanlı 1365'te başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşımış, böylece devletin politik ve kültürel ağırlık merkezi kesin olarak Balkanlara kaymış oldu.

çevresindeki kale burcu olarak Mora bölgesine yaklaşılmıştır.²² I. Murat Han, Lala Şahin'e asker verip Edirne'ye göndermiş kâfirlerle karşılaşmışlar, Lala Şahin'in yardımına Hacı İlbeyi ve Gazi Evrenoz gelmiş ve Edirne fethedilmiştir.²³ I. Murat Han tahtaya gelir gelmez babasının yolunu tuttu ve Balkan fetihlerini sürdürdü. Bundan dolayı kendisi için gerçek Balkanları fetheden Sultan olduğu söylenmektedir.²⁴

1363'te Edirne'nin fethedilmesi ve Sultan I. Murat'ın Lala Şahin²⁵ Paşa'ya Filibe ve Zağra üzerine yürüme emri vermesi Bizans'ın iyice paniğe düşmesine neden oldu.²⁶ Sultan Murad Han bu telaştan yararlanarak orduyla Rumeli'ye adım adım geçmiştir.²⁷ Edirne bu zamana kadar Bizans

İmparatorluğu'nun ikinci merkezi sayılmakta idi. Bunun için Papa V. Urban Avrupa Hristiyanlarını organize ederek Osmanlılara karşı bir seferberlik gerçekleştirdi. Ancak mağlup oldular.²⁸

Süleyman Paşa'nın ölümü Balkan fetihlerini kısa bir süre de olsa durağanlaştırmıştır. Fakat 1363 yılında II. Sultan Murad zamanında, Osmanlı güçleri Rum iline doğru, yeniden ivme kazanmıştır.²⁹ 1364 yılında yine Lala Şahin ordunun başında bulunuyordu ve Filibe'yi yedi taraftan saldırarak ele geçirdi.

Osmanlı 1365'te başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşımış³⁰, böylece devletin politik ve kültürel ağırlık merkezi kesin olarak Balkanlara kaymış oldu. Ard arda gelen fütuhat nedeniyle Ortaçağın önemli güç faktörü olan dinin Balkanlara yayılması ve olumlu etki bırakması için bu koruma binalarının inşası ilk başta önem kazanmıştır.³¹ Osmanlı Devleti'nin bu hızlı ilerleyişi Bizans'ı tedirgin etmiş, Papa'ya başvurularak yardım talep edilmiştir. Yardım talebi cevapsız kalmamışsa da 5 Aralık 1366'da Katolik ve Ortodoks Kilisesinin birleştirilmesi yolu ile gerçekleştirilmek istenen bir Haçlı Seferi denemesi sonuçsuz kalmıştır.³²

1367'de Balkan Dağlarının bütün güneyi Osmanlıların eline geçti. Bulgar Kralı Yovan Şişman, Türklerle başa çıkamayacağını anlayarak sulh yaptı ve bu suretle Osmanlı hâkimiyetini kabul etti. Böylece Güney Balkanlarda Türk ilerlemesini durdurabilecek hiçbir kuvvet kalmadı. Türk taarruzları karşısında, çok fazla bir direnç göstermedikleri kesin idi.³³

Fütuhatla beraber sistematik bir şekilde, Türkmenlerin Rumeli'ye geçişleri hızlandırılmıştır. Stefan Duşan'ın ölümünden sonra 1355 yılında oğlu Ugleşa'nın hükümdarlığı esnasında, Feodellerin çıkar çatışmaları nedeniyle Sırp birliğinin sınırları içinde bulunan Makedonya zayıflamış, bazı yerler Ugleşa'nın birliğinden çıkıp kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardır. Makedonya'nın güneybatısında

güçlenen Vukaşin, Üsküp, Ohri, Manastır ve Pirlepe'yi hâkimiyeti altında tutmaya başlamıştı. Bölgedeki çok başlılık Osmanlı'nın ilerleyişini güçlendirmiştir. Vukaşin kardeşi ile bir olup Türklere karşı harekete geçmiş ise de 26 Eylül 1371'de (Mora Savaşında) Çernomen yerinde Marica nehrinin karşısında Edirne yakınında yaptıkları savaşta Türk birlikleri karşısında başarı elde edemediler. Makedonya Osmanlı'nın Balkanlarda fethettiği ilk ülke oldu. Duşan krallığının düşmesinden sonra bu devletin iki bölgesi Vukaşin ve Ugleşa yönetimi de Osmanlı sınırlarına girmişti. Ugleşa'nın ölümüyle, Makedonya'nın batı kısmı Osmanlı'ya tâbi olmuştur.³⁴

**Bu üç şahıs
Evrenos Beg,
Deli Balaban
ve Lala Şahin
Makedonya'nın
ele geçirilme-
sinde büyük rol
oynamışlardır.**

Osmanlı ordusu Balkanlar'a yönelik ilk olarak Bulgaristan'ın kuzeydoğusuna taarruzda bulunmuştur. I. Murat zamanında, Osmanlı ordusunun başında Lala Şahin bulunuyordu. Lala Şahin Paşa İhtiman ve Samokov şehirlerini alarak Küstendil'e (1372) doğru yönelmiştir. Bu bölge Konstantin'in en güçlü olduğu yerdi. Bu yüzden I. Sultan Murat Lala Şahin'e destek vermiştir. Kral Konstantin İslam ordusunun gücünü görünce, anlaşma yolunu seçmeyi tercih etmiştir. Lala Şahin'e karşı gönüllü teslim olmuştur. Bölgenin anahtarı ve çevresi Paşa'ya verilmiş, Osmanlı Devleti'ne vergi vereceğine söz vermiştir.³⁵

Makedonya bölgesi, Vukaşin'in oğlu Markon'un elindeydi. Hatta Kral Marko Osmanlılar'ın ilerlemesini duyunca, başa gelmek istememiştir. Bu sırada Osmanlı ordusunun başında Evrenos Beg³⁶ bulunuyordu. Hemen Boru (Poru) eski Periteorion ve İskete'yi eline geçirdi. Ardından Maruliya diye bir şehir vardı, onu bir Kraliçe koruyordu. Fethinden sonra Avret Hisar (bayan şehri) olarak anılmıştır. Evrenos Beg bu başarılarından sonra büyük servetle geri dönmüştür. Fakat Deli Balaban'ı Ser şehrini almakla görevlendirmiştir. Ser çok güçlü ve duvarları çok büyük olduğundan dolayı Deli Balaban'ın³⁷ yardımına Lala Şahin büyük bir orduyla koşmuş. Ser yolunda bulunan Kavala, Drama ve Zihna şehri fethedilmiştir. 1373'te Ser'in duvarlarını yıkana kadar savaştılar. Lala Şahin devam ederek Ber şehrine kadar olan yerleri de fethederek büyük varlıkla Sultan'a geri gelmiştir.³⁸

1380'de bugün Makedonya sınırı içinde bulunan İştıp şehri Osmanlı tarafından fethedilmiştir.³⁹ Ostrogorski'ye göre: Ser'in düşmesinden sonra özellikle Doğu Makedonya'nın zaptı daha da kolaylaştı. Özellikle bu bölgenin ele geçmesi 1382-1384'e kadar sürmesi burada verilen mücadelenin göstergesi niteliğindedir. Bu üç şahıs Evrenos Beg, Deli Balaban ve Lala Şahin Makedonya'nın ele geçirilmesinde büyük rol oynamışlardır. Ostrogorski devam ederek Ser'in düşmesi, tamamen Doğu Makedonya'nın statüsünü değiştirdi. Osmanlı ordusunun ilk safhayı 1371'den 1383'e

kadar Makedonya sözden doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Sultan'a bağlıydı. Ardından 1382/3'ten, ikinci safha başlayarak merkez Makedonya'sı Osmanlıların eline geçmiştir.⁴⁰

Sonuç

Tarih bir anda olup biten olaylardan öte bir süreç dâhilinde gelişen olgularla ilgilenir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Balkanları fethini bir süreç halinde ele almak önemlidir. Çimpe Kalesi'nin alınması ile başlayan sürecin ilk aşaması büyük oranda 1390'da tamamlanmış ve Makedonya'nın tamamı bu tarihe kadar fethedilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti Avrupa içlerine geçişte kullanacağı güzergâhı büyük oranda oluşturmuş oluyordu. Dolayısıyla Makedonya'nın fethinin bir anlamda Osmanlı Avrupa fetihlerinin inşa aşamasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

- 1 SEJJİD, Muhammed Dikén, Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman, faq. 13-18.
- 2 JELAVİCH, Barbara, Historia e Ballkanit (shek XVIII dhe XIX) volumi I, s.49.
- 3 İNALCIK, Halil "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Türkler, IX, s. 66.
- 4 MAKEDONYA, s. 29.
- 5 İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 9-12. İNALCIK, Halil, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Türkler, IX s. 72.
- 6 DOĞRU, Halime, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 165.
- 7 HAMMER, J.V (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, Üçdal Neşriyat s. 124.
- 8 İNBAŞI, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik, hzl. Murat Hatipoğlu, s. 27-8. İNBAŞI, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 9 HAMMER, age., s. 124.
- 10 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 22-28.
- 11 HAMMER, age., s. 133.
- 12 İNBAŞI, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen kimlik, hzl. Murat Hatipoğlu, s. 27-8. İNBAŞI, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 13 BAŞTAV, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir: (1261-1461): Osmanlı Türk - Bizans Münasebetleri*, s. 44. ŞÜKRULLAH, *Behcetü'ttevarih*, çev. Çifçioğlu, N, Atsız, s. 53-4.
- 14 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 29.
- 15 BAŞTAV, Şerif, s. 50. İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 15.
- 16 UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, c. I, 6. Baskı, s. 197. CASTELLAN, Georges, *Histori e Belkanit* (shek XIV – XX), s.65.
- 17 AŞIKPAŞAOĞLU, Ahmed Aşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, s. 124-5.
- 18 İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600), s. 15. BAŞTAV, Şerif, s. 57. RAMADANİ, Naser, *Depértimi Osman Né Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit İslam gjaté shekujve 9-10 h. /XV-XVI* faq. 26-7.
- 19 MEHMET, Nişancı, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 344-5.

- 20 UZUNÇARŞILI, age., s. 157.
- 21 BAŞTAV, Şerif, s. 64.
- 22 RAMADANİ, Naser, faq. 27
- 23 AŞIKPAŞAOĞLU, age., s. 126-7.
- 24 CASTELLAN, Georges, *Historie Belkanit (shek XIV – XX)*, s. 63.
- 25 Lala Şahin Paşa, ilk Sultan Orhan'ın danışmanı idi, Sultan Murat zamanında aynı görevi devam etti. I. Murat zamanında Rumeli Beylerbeyliği Paşa oldu. Odrini ve Plovdivi fethinden sonra Vezir olmuştur. 1466/7'de vefat etmiştir. MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал (1979), "Биографија На Ноца, Садудин", (Hoca Sadudi'nin Biyografyası), стр. 205.
- 26 MAKEDONYA, s. 30. AŞIKPAŞAOĞLU, s.128. BAYATLI, Mahmud Oğlu, *Hasan, Câm-ı Cem – Âyîn*, s. 395.
- 27 ŞÜKRULLAH, *Behcetüttevarih*, s. 56.
- 28 SEJJİD, Muhammed Dikén, faq. 30. МЕМЕТ, Nişancı, s.346-8.
- 29 TOMOSKÍ, Крум, Цамијите Во Битола, s. 29. СТОЈАНОСКИ, Александар, 17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı, s. 214.
- 30 CASTELLAN, Georges, s.64.
- 31 İNALCIK, Halil ve drl. Balkanlar, s. 276. İNBAŞ, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti, Türkler, IX, s. 155.
- 32 İNBAŞ, Mehmet, Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti, Türkler, IX, s. 156. ŞÜKRULLAH, age., s. 56.
- 33 MAKEDONYA, s. 30-1.
- 34 TOMOSKÍ, Крум, Цамијите Во Битола, s. 29. СТОЈАНОСКИ, Александар, 17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı, s. 214. İNBAŞ, Mehmet, Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik, haz: Murat Hatipoğlu, s. 30. СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 5. RAMADANİ, Naser, faq. 27-9.
- 35 СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 6-7.
- 36 Evrenos Mehmet Gazi bey ilk osmanlı ordusunun komandasıymış. Trakiya ve Makedonya'nın bir çok yerleri fethetmiş. Onun oğlu Ali bey Selaniği fethetmiştir., MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал, Биографија На Ноца, Садудин, стр. 205.
- 37 Deli Balaban de ilk askerlerinden ve başında bulunan bir komandasıymış. MATKOVSKÍ, Александар, ARUÇI, Кемал, Биографија На Ноца Садудин, стр. 207.
- 38 СТОЈАНОСКИ, Александар Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s. 8-9. İsmail, UZUNÇARŞILI, s. 171. RAMADANİ, Naser, faq. 30.
- 39 BAŞTAV, Şerif, s. 77.
- 40 СТОЈАНОСКИ, Александар, Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век, s.5-12.

Kaynaklar

- AŞIKPAŞAOĞLU, Ahmed Aşıkî (1947), *Tevârih-i Âl-i Osman*, Düzenleyen: Çifçioğlu, N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- BAŞTAV, Şerif (1989), *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir: (1261-1461): Osmanlı Türk - Bizans Münasebetleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- BAYATLI, Mahmud Oğlu (1947), *Hasan, Câm-ı Cem – Âyîn*, Sadeleştiren: Kırzioğlu Fahrettin, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- CASTELLAN, Georges, Histori e Belkanit (shek XIV – XX), Per: Arben Puto, Luan Omari, Tiran (?).
- СТОЈАНОВСКИ, Александар, (1974), "17. yüzyılın sonuna kadar Makedonya'nın Osmanlı Hâkimiyeti Devrinde Taksimatı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı. 4-5, İstanbul.
- СТОЈАНОВСКИ, Александар (1981), *Градовите на Македонија Од Крајот на XIV до XVII Век*, (XIV yüzyıldan XVII yüzyıllara kadar Makedonya şehirleri), Скопје.
- DOĞRU, Halime (2002), "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 165-173.
- HAMMER, J.V (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İNALCIK, Halil ve dğr. (1993), "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- İNALCIK, Halil (2002), "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 66-86.
- İNALCIK, Halil (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İNBAŞI, Mehmet (2002) "Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik", *Dünden bugüne Makedonya Sorunu*, Haz. Murat Hatiboğlu, Asam, Ankara, s. 27-44.
- İNBAŞ, Mehmet (2002), "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", *Türkler*, C. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 154-162.
- JELAVIČH, Barbara, Historia e Ballkanit (shek XVIII dhe XIX) volumi I, Per: Gjergj Peçi, Tiran 1999.
- MAKEDONYA (1992), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- МАТКОВСКИ, Александар, АРУЏИ, Кемал (1979), "Биографија На Ноца, Садудин", (Ноча Sadudi'nin Biyografyası), *Гласник*, Институт За Национална Историја, бр.1, Скопје.
- MEHMET, Nişancı(1947), *Osmanlı Sultanları Tarihi*, çev.: Konyalı, İbrahim Hakkı, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- RAMADANI, Naser (1998) *Depërtimi Osman Në Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit İslâm gjatë shekujve 9-10 h. /XV-XVI*, (Osmanlı'nın Makedonya'ya girişi XV ve XVI yüzyıllarda İslam eğitiminin gelişmesi), Mexhli Shura B.İ. M, Shkup.
- SEJJİD, Muhammed Dikén (1994), Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman, (Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmalar), Pér: Muhamed Mustafa dhe Nuredin Ahmedi, Meshihati i Bashkësis İslame të Maqedonis, Shkup.
- ŞÜKRULLAH (1947), *Behcetü'ttevarih*, Çev. Çifçioğlu, N, Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- TOMOSKI, Крум (1956/7), "Цамијите Во Битола", (Manastır Camileri), *Годишен Зборник На Текничкиот Факултет*, Книга 2, Том 2, Скопје.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1994), *Osmanlı Tarihi*, c. I, 6. Baskı, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.